

TERRA SIGILLATA DE LA TIBISCUM (campania de săpături arheologice din vara 1993)

Lucrarea de față își propune prezentarea ceramicii *terra sigillata* descoperită în cursul săpăturilor arheologice din vara acestui an pe șantierul de la Tibiscum, șantier condus de conf. dr. Doina Benea. Castrul militar, așezarea civilă și necropola acesteia aparțin epocii romane.

Situat la confluența Bistrei cu Timișul, Tibiscum rămâne până la sfârșitul secolului II d.Chr. în teritoriul administrativ al coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa, dependență ce nu a împiedicat dezvoltarea așezării civile din jurul castrului. Cercetările de până acum au dezvelit în parte această așezare, identificând destinațiile diverse ale clădirilor de aici. Așezarea civilă este tăiată de la nord la sud de un drum secundar drumului roman ce vine dinspre Cornuțel-Banat și se îndreaptă spre Valea Bistrei¹. Din punct de vedere economic, Tibiscum ocupă un loc de frunte în cadrul provinciei. Încă de la începutul secolului II d. Chr. rețeaua de drumuri din Dacia romană se dezvoltă, principalele drumuri pornind din orașele mai importante de la Dunăre. Două drumuri ce porneau de la Lederata și Dierna se uneau la Tibiscum, de unde drumul imperial continua spre Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Napoca și Porolissum². Rolul Tibiscumului de cel mai important nod rutier al Banatului roman impulsează meșteșugurile și comerțul³. Dependența de Sarmizegetusa este întreruptă odată cu trecerea de la rangul de *pagus* la cel de *municipium*. Cea mai prosperă viață economică o cunoaște provincia în timpul ultimilor Antonini și mai ales în timpul Severilor. Locul de frunte între împărații ce au stimulat viața municipală în Dacia romană revenindu-i incontestabil lui Septimius Severus. Tibiscum devine *municipium* cel mai probabil în timpul acestui împărat⁴.

În cadrul vieții economice, s-a constatat că în ceea ce privește importul de ceramică *terra sigillata*, aceasta apare sporadic în Dacia preromană. Abia după cucerirea romană crește aflulul de ceramică de lux⁵. Cei ce contribuie cel mai mult la răspândirea acestei ceramicii în provincii au fost militarii, ei fiind principalii beneficiari ai ceramicii de lux, împreună cu orășenii, cert fiind faptul că această ceramică apare foarte rar în localitățile rurale⁶.

Originile *terra-ei sigillata* trebuie căutate în regiunile de est ale Mării Mediterane, fiind legate de ceramica greacă, cu decor în relief. Centrul clasic de producere a terrei sigillata de la Arretium și-a desfășurat activitatea atelierelor sale în epoca lui Augustus. În Gallia se înființează ateliere de *terra sigillata* încă de la începutul secolului I d.Chr. Există aici trei regiuni ale căror ateliere produc uneori chiar simultan, și anume: Gallia de sud, Gallia centrală și Gallia de est. La mijlocul secolului I d.Chr. ceramica din Gallia de sud va deveni cea mai căutată. În a doua jumătate a secolului II d.Chr. desfășoară o intensă activitate atelierele din Gallia centrală, cele mai importante centre fiind cele de la Lezoux și Vichy. Încă din epoca lui Claudius i-au ființat atelierele din Gallia răsăriteană, cele mai cunoscute fiind cele de la Rheinzabern. Au existat centre și în afara Galliei, cum ar fi: Westerndorf în Bavaria de azi, Aquincum în Panonia, Romula, Micăsasa și Apulum în Dacia, Butovo în Moesia, ș. a. Se acceptă că în a doua jumătate a secolului III d.Chr. fabricarea *terra-ei sigillata* a încetat. Formele principale ale ceramicii *terra sigillata* au fost clasificate și catalogate, fiecare tip primind câte un număr între 1 și 78. Dragendorff a precizat tipurile de la 1 la 55, Déchlette de la 55 la 77 și Knorr a identificat numărul 78⁷.

Importurile de ceramică de lux la Tibiscum încep încă în perioada antoniană dar adevăratul aflul se produce în secolul III d.Chr., cu exactitate după încetarea producției de la Lezoux. Masivele importuri de la Rheinzabern și Westerndorf reprezintă un fenomen economic reprezentativ ce se înscrie în perioada de maximă dezvoltare a Daciei romane din timpul Severilor⁸.

¹ P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, *Tibiscum - cercetări arheologice*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p.312.

² N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. 1 - *Sigiliul Romei*. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p.174.

³ N. Branga, *Urbanismul Daciei Romane*, Ed. Facla, Timișoara, 1980, p.26.

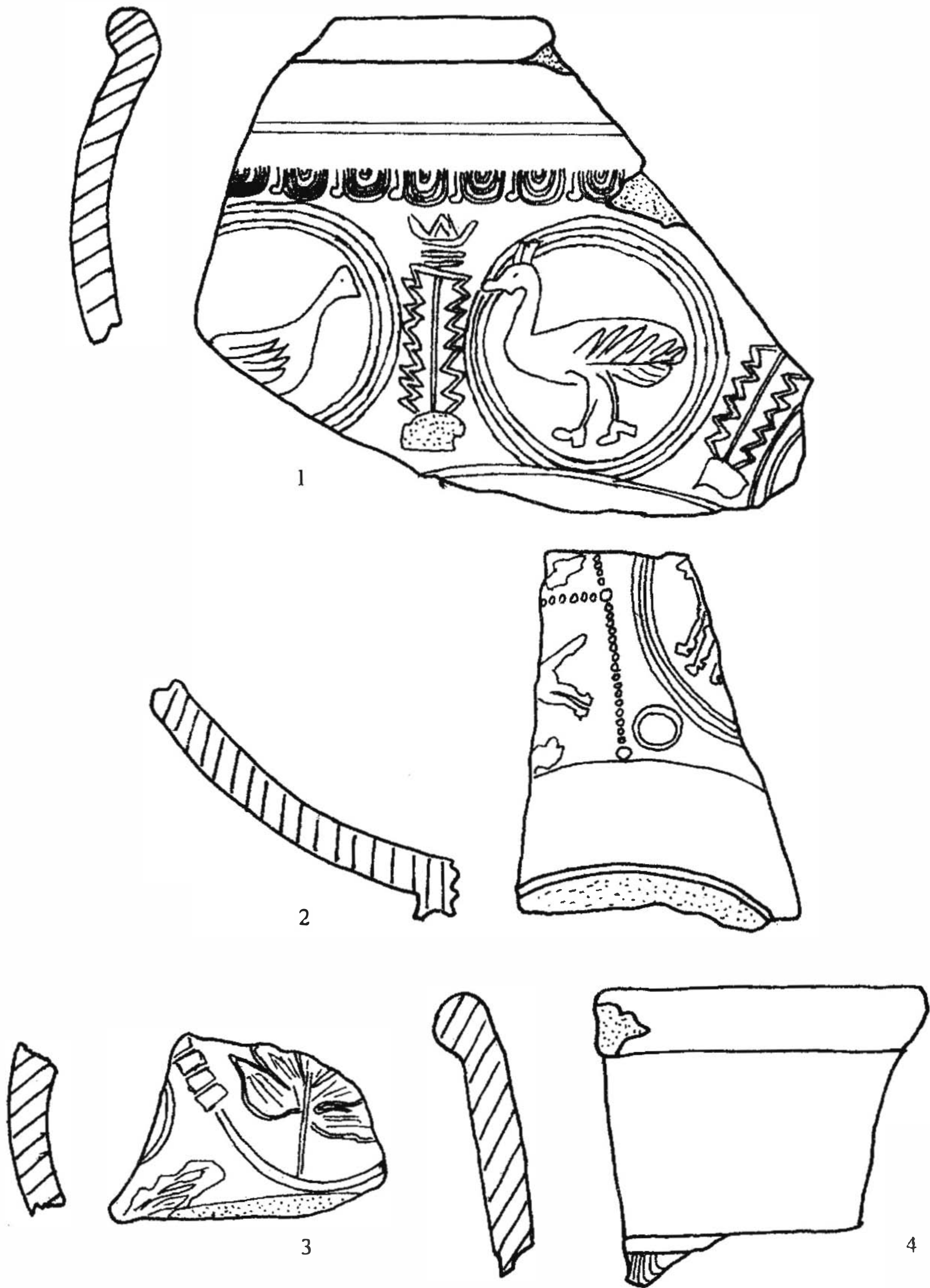
⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁵ D. Isac, *Terra sigillata din castrul de la Buciumi*, în *ActaMP* Zalău, 1977, p.156.

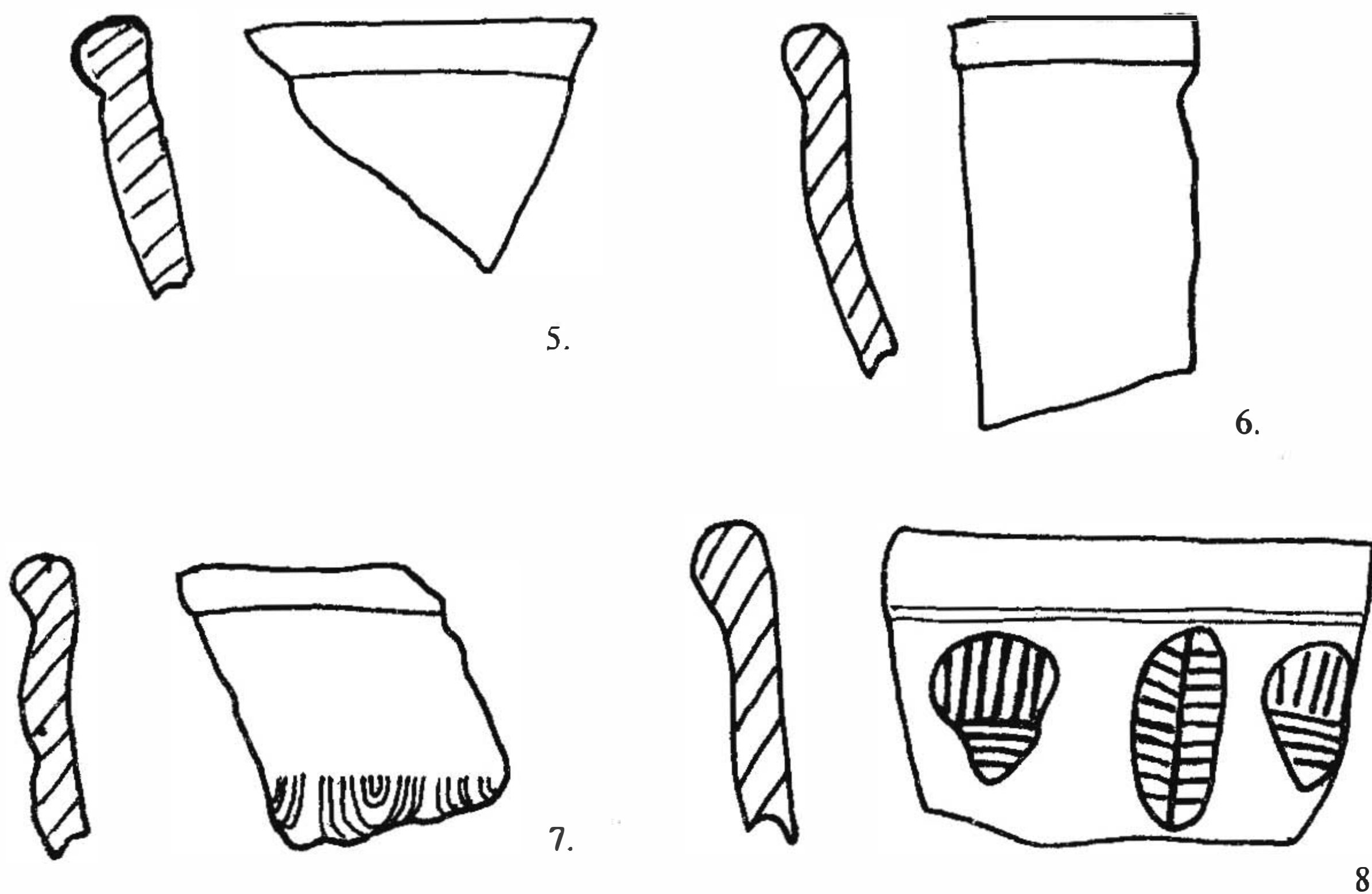
⁶ D. Isac, *Terra sigillata de la Tibiscum*, în *Apulum*, XIX, 1981, p.109.

⁷ D. Tudor și colab., *Enciclopedia Civilizației Romane*, s. v. *terra sigillata*, p. 757.

⁸ D. Isac, *op.cit.*, în *Apulum* XIX, 1981, p.116.

Plansa I. 1-4, *Terra sigillata* descoperită în campania de săpături arheologice 1993

Planșa II. 5-6 *Terra sigillata* lisă; 7-8 Imitații locale de *terra sigillata*

Revenind la obiectul acestui studiu, toate fragmentele de vase *terra sigillata*, provin din așezarea civilă (S. I/93) cu excepția unui singur fragment descoperit în Principia castrului mic. Acesta din urmă (Pl. I, 3) aparține unui vas de forma Drag.37, confecționat dintr-o pastă roșie cărămizie deschisă cu angoba maronie. Decorul fitomorf, frunză cu cinci lobi, ne-ar putea îndreptăți să credem că aparține stilului lui CERALIS III, CERALIS IV sau B.F.ATTONI⁹. Vasul provine din atelierele de la Rheinzabern și poate fi încadrat în perioada Antonini-Severi, mai probabil în epoca Antoninilor¹⁰.

Un fragment (Pl. I, 1) deosebit de interesant provine dintr-un vas de forma comună Drag. 37 cu diametrul gurii 18 cm, având pasta roșu cărămiziu deschis, verniul de aceeași culoare, puțin lucios. Prezintă decor zoomorf (păuni) dispus în medalioane duble. Datorită asemănării aproape până la identitate a decorului cu cel de pe un fragment de vas Drag. 37 descoperit la Viminacium, în 1983, în localitatea Pecine¹¹, putem afirma că fragmentul de la Tibiscum provine din atelierele de la Rheinzabern, decorul aparținând stilului FIRMUS II. Există și deosebiri în sensul că metopele (de frunze) prezintă în vârf un cap de cal la fragmentul de la Viminacium, iar ovele sunt simple în timp ce pe fragmentul de la Tibiscum ovele sunt unite spre dreapta. Deasemenea decorul este mai complex pe fragmentul de vas de la Tibiscum, alături de păun, în medalion separat, apare și perechea acestuia.

Alt fragment de ceramică de import (Pl. I, 2), aparține unui vas de tip Drag. 41, probabil de proveniență Rheinzabern. Vasul are diametrul la bază de 10 cm, pasta este de culoare roșie cărămizie, cu verniul puțin lucios de o nuanță mai închisă. Decorul zoomorf (picioare de cai) este nerelevant în ceea ce privește stilul unui meșter.

Același lucru se poate afirma despre fragmentul de la planșa I care prezintă doar porțiuni de ove. Vasul are diametrul gurii 20 cm, forma Drag.44-45, o pastă roșie cărămizie cu verniul puțin lucios.

⁹ W.Czys, H. H. Hartmann, H. Kaiser, M. Mackensen, G. Ulbert. *Römische Keramik aus Bad Wimpfen*, Kommissionsverlag, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart, 1981, band. 11, p.242-247, fig.288, 361, 370; Ljiljana Bjelajac, *Terra sigillata u Gornjoj Mezij*, Arheoloski Institut, Beograd, 1980, Pl.14, fig.142, 220.

¹⁰ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Ed. Serisul Românesc, Craiova. 1976, p.23 și urm.

¹¹ Ljiljana Bjelajac, *op.cit.*, Pl.26, fig.262, p.63.

Două fragmente de vase Drag. 37 au dimensiuni mici, de 4 cm, respectiv 3 cm, aparținând buzei vaselor, ceea ce este puțin concludent în privința categorici de *terra sigillata* din care fac parte (în catalog le-am introdus în categoria *terra sigillata* lisa). Ambele fragmente sunt confecționate dintr-o pastă roșie cărămizie deschisă, având angoba maronie și un verniu puțin lucios.

În ceea ce privește producția locală de imitație, aceasta reprezintă un proces economic mai puțin cunoscut. Aceste vase sunt create mai ales în secolul III d.Chr., din necesitatea de a acoperi cererea de ceramică de lux. Dovada existenței unor ateliere locale în Dacia romană o reprezintă descoperirea de tipare pentru producerea de *terra sigillata* la Apulum, Romula, Porolissum, Potaissa, Micăsasa¹².

Datarea producției locale din Dacia intracarpatică în secolul III d.Chr. este asociată la Tibiscum cu ceramica de secol III de la Rheinzabern și Westerndorf. Tiparele descoperite în Dacia au decoruri diverse de la simpliste până la complexe. Caracteristic este decorul așa numit "liber" conținând motive zoomorfe, antropomorfe și fitomorfe, stilizate. Vasele de imitație au totuși o pastă de bună calitate, de culoare portocalie, gălbui-albicioasă sau cenușie. Toate imitațiile sunt acoperite cu un strat de vopsea, încercând chiar, fără succes însă, să imite verniul. Prezența la Tibiscum a unui tipar de confecționat vase de forma Drag. 37 este o dovadă clară a existenței unui atelier local¹³.

În secțiunea trasată în așezarea civilă, au fost descoperite două fragmente de *terra sigillata* de imitație, fragmente ce aparțin unor vase de forma Drag. 37. Unul provine dintr-un vas cu diametrul gurii de 18 cm. (Pl. II, 7), având o pastă gălbuie, angoba cărămiziu deschisă, ca motiv prezentând ove simple. Celălalt fragment aparține unui vas cu diametrul gurii de 20 cm, prezentând o pastă gălbui-albicioasă, angoba cărămiziu deschis și decor fitomorf (frunze imprimare în pasta crudă) (Pl. II, 8).

Desigur, meșterii locali au căutat să imite cât mai fidel vasele de import, totuși ei și-au pus în mare măsură amprenta proprie asupra ceramicii locale. Prezentarea acestor fragmente trebuie inclusă într-o prezentare mai amplă, într-un studiu care să aibă ca obiect întreaga cantitate de ceramică *terra sigillata* de la Tibiscum, studiu care să permită elucidarea unor mari semne de întrebare ce se ridică asupra producției locale și nu numai asupra acesteia.

CATALOG:

Terra sigillata cu decor:

1. Fragm. vas Drag.37, D. gurii 18 cm, pastă cărămiziu deschisă, roșie cărămizie, ove unite spre dreapta, decor zoomorf cu păuni, metope din frunze, Rheinzabern, stil FIRMUS II, per. Severi;
2. Fragm. vas Drag.41, D. gurii 10 cm, pastă roșu cărămiziu deschis, angoba roșie cărămizie închisă, decor zoomorf (cai) fragmentar, posibil Rheinzabern, per. Antonini-Severi;
3. Fragm. vas Drag.37, pastă cărămiziu deschis, angoba maronie, decor fitomorf (frunza cu cinci lobi), Rheinzabern, stil CERALIS III, CERALIS IV, B. F. ATTONI, per. Antonini-Severi;
4. Fragm. vas Drag.44-45, D. gurii 20 cm, pastă și angobă cărămizie închisă, decor fragmente de ove;

Terra sigillata lisa:

5. Fragm. vas Drag.37, pastă cărămiziu deschis, angobă maronie, posibil decor.
6. Fragm. vas Drag.37, pastă cărămiziu deschis, angobă roșu-cărămiziu.

Terra sigillata locală:

7. Fragm. vas Drag.37, D. gurii 18 cm, pastă gălbuie, angobă cărămiziu deschis, decor ove simple.
8. Fragm. vas Drag.37, D. gurii 20 cm, pastă gălbui-albicioasă, angobă cărămiziu deschis, decor fitomorf-frunze stilizate imprimare în pasta crudă.

DANIELA GRUIA,
Universitatea Timișoara

¹² D.Isac, M. Rusu, C.I. Băluță, *Descoperiri de terra sigillata la Apulum*, în *Apulum*, XVII, 1979, p.226.

¹³ D. Isac, *op.cit.*, în *Apulum*, XIX, 1981, p.116-118.